

Mengeleho sluha: Muž, který přežil šest koncentráků

[novinky.cz/clanek/historie-mengeleho-sluha-muz-ktery-prezil-sest-koncentraku-40420294](https://www.novinky.cz/clanek/historie-mengeleho-sluha-muz-ktery-prezil-sest-koncentraku-40420294)

Monika Kuncová

Neuvěřitelný příběh židovského vězně zachytil režisér Martin Slunečko v celovečerním televizním dokumentu Mengele mi říkal prosím. „Artur Radvanský se dokázal přizpůsobit situaci. Byl fyzicky odolný. A měl velké štěstí,“ shrnuje.

„Jeho osud samotný by vydal na román. Hlavním cílem dokumentu však bylo předat unikátní svědectví o tom, jak lidé strašně snadno ztratí lidskost. Artur byl totiž jeden z posledních svědků bezpráví, většina pamětníků už je mrtvá. A když vypráví, věříte mu každé slovo – bohužel. Lidství je jen tenká slupka a pod ní jsme stále divoši,“ dodává režisér.

Artur se narodil 24. listopadu 1921 v Radvanicích na Ostravsku v židovské rodině. Tatínek Marek Thüeberger měl obchod s barvami a laky a malé železářství, kde pomáhala i maminka Anna. Měl dva mladší bratry, dvojčata Karla a Maxe. Studoval gymnázium v Orlové, chodil do houslí, hrál dobře házenou a hokej, skvěle lyžoval, rád tančil. Pak Němci obsadili Čechy a Moravu a okleštili pohraničí.

Dosud neznámé snímky okupace Československa: Pro vlastence silný tabák

Historie

Jeho gymnázium se rázem ocitlo v Polsku, takže začal pracovat v Ostravě jako obchodní příručí. V té době už potají pomáhal odpůrcům nacistického režimu uprchnout z protektorátu. Převody organizoval se skupinou kamarádů, jimž nebylo ani osmnáct let.

Využívali k tomu důl Ludvík, který stál přímo na nové hranici, takže štoly probíhaly z Moravy až do Polska. Uprchlíky tam převedli podzemím, a ti pak pokračovali dál do svobodného světa.

Foto: Archiv Jiřího Radvanského
Student Artur Thüberger krátce před zatčením gestapem

Gestapo nezkušené mladíky brzy vypátralo. Artura zatkli v srpnu 1939. Surově ho zbili přímo před očima matky. A protože byl nezletilý, odvedli i jeho otce, který o ničem neměl potuchy. Otce i syna odvěkli do speciálního likvidačního tábora, narychlo zřízeného mezi dráty na nádvoří Buchenwaldu.

Přežil každý desátý

Spali v nevytápěných vojenských stanech pro pět set lidí. Mýt se nemohli. „Bláto, smrad, úplavice. Čtyřpatrové palandy, dva lidé pod jednou dekou. Šaty nám nikdy nevyschly. Mrzli jsme, šíleli hlady. A kamenolom, kde jsme pracovali, to bylo místo hrůzy,“ vzpomíná v dokumentu Artur.

Přesto mu tatínek neřekl jediné slovo výčitky. „Nemluvili jsme o tom. Ani jsem se mu neomlouval. Považoval jsem za samozřejmé pomáhat lidem, kterým hrozila smrt,“ říká Artur. Ale oči má strašně smutné.

┆ Tatínek umřel hlady. Postarej se o maminku. Pomoz jí vychovat bratry. To byla jeho poslední slova

Všichni vězňové v malém lágru měli v dokladech zapsána dvě písmena: RU. Rückkehr Unerwünscht. Návrat nežádoucí. Ze tří tisíc jich do Vánoc přežilo tři sta. Artur byl mezi nimi, jeho táta však ne. Marek Thüeberger zemřel synovi v náručí 20. listopadu 1939. Zahynul hlady, když po nepovedeném atentátu na Hitlera nedostal celý lágr tři dny najíst.

„Tatínek to nevydržel. Upadl do mdlob. Já ho objal. Postarej se o maminku. Pomoz jí vychovat bratry. To byla jeho poslední slova. Zatlačit mu víčka v takových podmínkách byla jedna z nejkrutějších věcí v mém životě,“ vzpomínal Artur se slzami v očích.

Nastala zima. Všichni ve stanu měli omrzliny. Spoustě z nich tehdy potají zachránil život vedoucí vězeňské nemocnice Walter Krämer, německý politický vězeň, vězněný od roku 1933. Arturovi také: vystříhal mu svalovinu zčernalou omrznutím při plném vědomí,

protože analgetika nebyla. „Předtím mi dal do úst kus hadru, abych nekřičel a neupozornil na sebe německé hlídky,“ vzpomínal v dokumentu.

Němci v Buchenwaldu: sadisté i spasitelé

Koncem roku 1939 varoval Krämer esesáky, že se infekce může spodními vodami dostat i do jejich ubytoven. Lágr ve stanu byl zrušen a přeživší přestěhovali na normální bloky. Byli oblečeni, odvšiveni, vykoupáni. „Každý jsme dostali dvě deky, ručník, polštář, svou skříňku a boty, prostě všechno, o čem se nám v lágru jenom zdálo. Šest týdnů jsme byli v karanténě a poté nás začali přidělovat na práce,“ popisuje Artur na webu [Centropa](#), který mapuje život Židů ve střední a východní Evropě.

Vytáhli mě tak, že jsem měl špičky nohou pět centimetrů nad zemí. Pak se ramena vykloubila, a já omdlel

Mohli dokonce psát domů. „Milá maminko, děkuji za tvůj dopis. Jsem zdráv a v pořádku. Dělán si starosti o tvoje zdraví. Jak se daří bratrům? Proč se mi neozvali kamarádi ze školy? Tvůj Artur,“ snažil se utěšit Annu. O hrůzách, které denně vídal a prožíval, ani slovo.

Turistka schytala kritiku za fotku z Osvětimi. S úsměvem pózovala na kolejích před bránou smrti

Cestování

„Vykopali jámu, postavili do ní kůly. K nim přivázali dva vězně. Jeden z nich byl polský duchovní, druhý rabín. Zasypali je po prsa zemí. Plivali a močili jim na hlavy, posmívali se jim. A ti se modlili... Dlouho do noci. Pak zemřeli,“ říká v dokumentu.

Všichni, kdo byli bití, museli každou ránu nahlas počítat. Za provedenou exekuci museli poděkovat

„Specialitou esesáků byly tresty pro nic za nic. Nevyhnuly se ani mně. Esesáci mi svázali ruce vzadu, přehodili špagát přes větev, která byla tři metry nade mnou, vytáhli mě tak, že jsem měl špičky nohou pět centimetrů nad zemí. To byla strašná bolest. Pak do mě jeden strčil, ramena se vykloubila a já omdlel,“ popsal „trest věšení na stromě“. Dva měsíce nemohl hýbat rukama. Kamarádi ho koupali, krmili, oblékali... Bez jejich pomoci by nepřežil.

Foto: Profimedia.cz

Věšení na stromě bylo v Buchenwaldu oblíbeným trestem

Oblíbeným trestem esesáků bylo také bičování. „Svázali mi ruce, nohy, sundali kalhoty a přišli esesáci, kteří mi karabáči dali pětadvacet ran přes zadek. Všichni, kdo byli takto biti, museli každou ránu nahlas počítat. Kdo toho nebyl bolestí schopen, tomu trest zvýšili. Ještě horší bylo ponížení: za provedenou exekuci jsme museli poděkovat,“ popsal.

Pokud se po takové exekuci dostala do ran infekce, znamenalo lékařské ošetření rozdíl mezi životem a smrtí. Artura blouznícího horečkou tehdy opět zachránil Walter Krämer.

Jako oblíbený pes

V březnu 1942 byl Artur přemístěn do Ravensbrücku. „Když jeden německý vězeň utekl, stáli jsme nastoupení na apelplatzu třicet šest hodin, dokud ho polomrtvého nepřivlekli zpět. Bez jídla a pití, bez spánku, nesměli jsme ani na záchod. Přivlekli ho nad ránem dalšího dne a oběsili ho přímo před našima očima. Myslím, že už toho stejně po tom bití moc necítil,“ vzpomínal.

Popravy Čechoslováků v Mauthausenu. Šlo o čistou mstu, říká historik

Historie

Následoval přesun do Sachsenhausenu a v říjnu 1942 do Osvětimi. To už pochopil, jak přežít: prohlásil, že před válkou studoval medicínu. Vylhané dva semestry na Karlově univerzitě mu nejspíš zachránily život.

Stal se saniťákem na oddělení chirurgie a později na gynekologické ambulanci: odebíral krev, píchal injekce, dělal gynekologické stěry... Bylo mu dvaadvacet, a svlečenou ženu do té doby neviděl, do lágru ho zavřeli v sedmnácti. Musel si pořídit suspenzor, aby na něm nebylo vidět vzrušení.

Foto: United States Holocaust Memorial Museum

Josef Mengele (uprostřed) poslal v Osvětimi do plynu přes 400 000 vězňů

Ambulanci vedl hlavní táborový lékař Eduard Wirths. Ten si milého, spolehlivého chlapce, který mluvil plyně německy a měl árijsky modré oči, velmi oblíbil. Dokonce mu nabídl, že ho nechá arizovat. Artur odmítl, i když se třásl strachy: „Kdo by zapřel mámu, tátu, kterého měl rád?“

Mengele byl ke mně vždy zdvořilý. Byl jsem jako jeho pejsek: toho člověk také nebije

Přesto se stal prominentním vězněm. Chodil čistě oblékaný, netrpěl hladu. Ale nezapomněl, že v Buchenwaldu pomohli kamarádi přežít jemu: teď to vracel jiným. Pronášel léky a potraviny, potají poslouchal rádio v šéfově kanceláři a zprávami z fronty dodával lidem naději.

K jeho úkolům patřila starost o koupele esesáků. Patřil k nim i Josef Mengele, který byl součástí týmu Wirthsových lékařů. „Každý týden po pondělní poradě si mě zavolal: Arture, prosím, udělejte mi koupel. Tak jsem mu myl a masíroval záda. A potom mi poděkoval. Byl ke mně vždy zdvořilý, nikdy na mě nekřičel ani mě netloukl. Byl jsem jako jeho pejsek: toho člověk také nebije,“ podotkl Artur.

Dodnes utajené hrůzy

Přesto měl z osvětimského Anděla smrti hrůzu. „Přišel na židovský blok, rozdával dětem bonbony, hladil je po hlavičkách a pak popadl dva kluky, nechal je odvézt do laboratoře a tam na nich dělal ty svoje hnusné pokusy,“ vzpomínal.

Experimenty se zaměřovaly především na dvojčata. Z 1500 jich přežilo kolem stovky. „Věřil, že dělá skutečný výzkum, místo toho provozoval jatka,“ uvedl po válce osvětimský vězeň Alex Dekel. Výsledky pokusů a vzorky opatřené nálepkou „Válečný materiál – spěšně“ pak Mengele odesílal svému mentorovi Otmaru von Verschuerovi do berlínského institutu genetiky a eugeniky.

Poněmčení dětí Šámalových aneb Když ve světě zmítaném válkou dokázala přežít lidská slušnost

Styl

O utajovaných hrůzách Osvětimi vyprávěli Arturovi vězňové ze sonderkommanda (oddíl Židů, kteří museli likvidovat těla zavražděných), když z esesácké lékárny společně přemísťovali bedny s cyklonem B. „Maminky v plynových komorách děti objaly, takže se tolik nenadýchaly plynu a některé přežily. Ještě plakaly, když je esesáci házeli spolu s mrtvými do rozpálených pecí

krematoria. Když jsem to říkal při frankfurtském procesu, tvrzení nebylo přijato, protože jsem události neviděl na vlastní oči," uvedl Artur.

V lednu 1945 vyhnali vězně z Osvětimi na pochod smrti. Přežil a po krátké karanténě v Mauthausenu byl odvezen do koncentračního tábora Ebensee. Jednoho z nejhorších, kde vězni rubali podzemní štoly pro výrobu raket V-2. Potom byl přiřazen do komanda zvaného Němci posměšně Himmelfahrt, Nanebevstoupení, které vykopávalo a likvidovalo neexplodované bomby. Přežila jich polovina.

Foto: Profimedia.cz

Osvobození z Ebensee v květnu 1945. Artur v té době vážil 35 kilogramů.

Ostatní přeživší na tom byli podobně

V Ebensee se také setkal s kanibalismem: „To když z bloku vynášeli mrtvé lidi s pořezaným zadkem. Ostatní jedli jejich syrové maso,“ uvedl na webu Centropa. Když v neděli 6. května 1945 ráno prorazil americký obrněný vůz bránu tábora, neměl už sílu osvoboditele přivítat. Vážil 35 kilogramů.

V šesti koncentračních táborech strávil pět let, šest měsíců a jednadvacet dní. Po návratu domů zjistil, že je sám. Maminka zemřela v běloruském vyhlazovacím táboře Malý Trostinec. Bratry zavraždili v kroměřížském ústavu eutanazie. Za války zahynulo všech 26 příbuzných z rozvětvené rodiny.

Odpovědní byli všichni

Svou budoucí manželku Alžbětu potkával Artur na cestě mezi osvětimským krematoriem a plynovou komorou: uměla pět jazyků a pracovala na vedení tábora jako tlumočnice a písařka. V lágru s ní však nikdy nepromluvil, až když je osud znovu svedl dohromady v roce 1946 v Praze. Šli si zatancovat a během dvou hodin se domluvili, že se vezmou.

Foto: Archiv Jiřího Radvanského

Artur s manželkou Alžbětou a dcerou Annou

Narodila se jim dcera Anička a syn Jiří. Asi deset let po válce se však u Alžběty projevila paranoidní schizofrenie: byla svědkem toho, jak esesáci u výslechů umlátili lidi přímo před jejíma očima, a věřila, že ji teď pronásledují a chtějí zabít, protože toho na ně hodně ví...

Artur odmaturoval, dostudoval VŠCHT a poté pracoval jako chemik v Akademii věd. V roce 1955 si změnil jméno Thüeberger na Radvanský – hlavně ze strachu o děti. Přesto léta působil v židovské obci a jezdil s přednáškami o holocaustu po školách.

Odbojářka Marie Kudeřiková: Neprávem zapomínaná

Styl

„Studenti se mě často ptají, jestli nenávidím Němce. Ne, nemám k nim v srdci žádnou nenávist. Všude na světě jsou zlí a dobří lidé. Ti nejhorší esesáci byli Němci, ale byli to i němečtí kamarádi, kteří mi zachránili život. Proto jsem se vydal cestou smíření. Jiná neexistuje,“ vysvětloval.

Foto: Archiv Jiřího Radvanského

Artur Radvanský svědčí v osvětimském procesu, který probíhal od prosince 1963 do srpna 1965 ve Frankfurtu nad Mohanem

Noční mury o koncentráku pomalu ustávaly, otázky ho však pronásledovaly dál: Jak mohlo tolik kdysi slušných lidí uvěřit Hitlerovi? Nebyli to jen velitelé táborů a esesáci, ale také kápové, blokoví starší, udavači... A sám si odpovídal: „Každý je odpovědný za to, co dělá. Vina byla na všech, přestože to v Norimberku sváděli jen na Hitlera. I slušní lidé jsou totiž schopni úplně zfanatizovat. A pak tu slušnou většinu překřičí uřvaná menšina.“

Artur Radvanský zemřel 1. listopadu 2009 v Praze. Dokumentarista Martin Slunečko však o něm stihl krátce před smrtí natočit už zmíněný celovečerní dokument, který byl uveden 17. ledna 2023 v kině Edison a poté v České televizi.

A spravedlnost?

- Buchenwaldský lékař Walter Krämer věděl příliš: byl odeslán do pobočného lágru v Goslaru a tam „zastřelen na útěku“. Po válce mu stát Izrael udělil titul Spravedlivý mezi národy.
- Hlavní osvětimský lékař Eduard Wirths byl zajat na útěku. Odsouzení za válečné zločiny se však nedočkal: v září 1945 se oběsil ve své vězeňské cele.
- Osvětimský lékař Josef Mengele spravedlivému soudu unikl. Po válce uprchl do Jižní Ameriky. Pod falešnými jmény – podporovaný svou bohatou rodinou a pronásledovaný lovci nacistů – se 35 let stěhoval z místa na místo. Žil v Argentině, Paraguayi a Brazílii. Utopil se v roce 1979, když při plavání v moři utrpěl mrtvici. Jeho ostatky byly exhumovány a identifikovány testem DNA.
- Vedoucího lékaře berlínského institutu genetiky a eugeniky Otmara von Verschuera odsoudil tribunál ve Frankfurtu nad Mohanem k pokutě 600 marek. V roce 1949 byl rehabilitován. Působil na katedře genetiky v Münsteru a stal se čestným členem řady vědeckých světových institucí. „Přejděme tu hrůzu mlčením. Všechno je za námi,“ nabádal při pohledu zpět na válečné roky.

Stoletý veterán: Válku jsem přežil, měl jsem cíl

Historie